

Л.А. Чепелевська, Ю.Б. Яценко (Київ)

ДИНАМІКА СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»

Вивчено закономірності зниження рівня смертності населення України за шість років залежно від статі, типу поселення і регіону за основними причинами смерті.

Ключові слова: смертність, стать, тип поселення, регіон.

Суспільні перетворення в Україні за роки незалежності супроводжуються соціально-економічною кризою, яка негативно позначається на відтворенні населення. Сучасна демографічна ситуація в Україні вкрай складна. Вона характеризується стрімким скороченням чисельності населення через суттєве переважання рівня смертності над народжуваністю (природний убуток населення), що являє собою одну з найбільш серйозних загроз національній безпеці країни. Міграційний приток не компенсує природних убутків населення.

Поліпшення демографічної ситуації в Україні є найбільш актуальною проблемою для влади й українського суспільства в цілому, тому що має важливе значення не тільки для збереження трудового потенціалу та національної безпеки країни, але й для збереження самої держави [1–4].

На сьогодні Україна за важливішими показниками здоров'я населення поступається багатьом країнам Європи та світу. Так, середня очікувана тривалість життя чоловіків в Україні на 13 років, а жінок – понад 8 років менша, ніж у країнах Європейського Союзу. За цим показником наша країна знаходиться на передостанньому місці в Європі. Передусім це пов'язано з високим рівнем смертності (надсмертності) населення, особливо в працездатному віці.

Чисельність населення, починаючи з 1996 р., (51,3 млн) постійно зменшувалася: з 51,7 млн в 1995 р. до 45,8 млн в 2011 р. Темпи зниження коливались від 372,9 тис. в 2000 р. до 144,9 тис. в 2011 р. [5–6].

Водночас, останніми роками медико-демографічна ситуація в Україні поліпшилася. Рівень смертності за 2006–2011 рр. знизився на 10,3% і становив 14,5 випадку смерті на 1000 населення, народжуваності – в межах 11,1–10,8 на 1000 населення. Від'ємний

природний приріст знизився, хоч і повільно (до 3,5‰ в 2011 р.), число померлих перевищило кількість народжених на 162 тис. осіб, що продовжило тенденцію до зменшення кількості населення (-145,0 тис. населення), поглибився процес старіння населення, кількість осіб 60 років і старших склала 20,7%, індекс старіння дорівнював 146,9%.

Мета роботи – вивчити закономірності зниження рівня смертності населення України за шість років залежно від статі, типу поселення і регіону за основними причинами смерті.

Матеріали та методи

Дослідження проведено на підставі даних офіційної статистики про смертність, опублікованої Державною службою статистики України, глибина дослідження – 2006–2011 рр., обсяг дослідження – всі регіони України, коефіцієнти смертності наведені залежно від статі, типу поселення та за основними причинами смерті. у роботі використано системний підхід, демографічні та медично-статистичні методи.

Результати дослідження та їх обговорення

Останніми роками намітилась тенденція до зниження рівня загальної смертності населення України. Найбільш значні темпи зниження смертності зафіксовано в Одеській, Київській, Чернігівській, Житомирській областях та м. Києві (на 13,7–12,5%). Більш значні темпи зниження зареєстровано серед чоловіків – від 16,2% у м. Києві до 18,6% у Чернігівській області, переважно за рахунок сільських чоловіків – від 17,9% в Одеській до 25,4% у Чернігівській областях (табл. 1).

Таблиця 1
Темпи зниження рівня смертності населення в регіонах України
за 2006–2011 рр. (%)

Територія	Міські поселення та сільська місцевість			Міські поселення			Сільська місцевість		
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки
<i>Середньоукраїнський рівень</i>									
Україна	10,3	13,9	6,5	9,8	13,6	5,7	10,4	14,2	6,8
<i>Максимальні темпи зниження</i>									
Одеська	13,7	16,9	10,3	11,9	16,0	7,5	15,8	17,9	13,7
Київська	12,8	17,4	8,0	11,5	15,2	7,1	12,2	18,1	6,5
м. Київ	12,8	16,2	9,2	12,8	16,2	9,2	х	х	х
Чернігівська	12,6	18,6	6,6	10,8	15,1	6,0	11,3	25,4	3,6
Житомирська	12,5	16,5	8,2	9,9	13,4	5,7	13,7	18,7	8,8
<i>Мінімальні темпи зниження</i>									
м. Севастополь	6,6	12,7	+0,2	6,2	12,4	+0,7	12,8	17,0	7,6
Миколаївська	7,0	9,9	3,8	6,6	10,9	1,9	7,2	8,0	6,4
Кіровоградська	7,9	10,4	5,3	6,5	10,7	2,1	9,1	9,7	8,4
Луганська	8,1	10,7	5,4	8,4	10,8	5,9	6,2	10,1	2,3
Тернопільська	8,2	10,1	3,4	8,4	12,4	3,5	7,5	13,2	2,4

Смертність серед жінок знизилась менш відчутно: від 6,6% у Чернігівській до 10,3% в Одеській області, в містах – від 6,0% у Чернігівській області до 9,2% у м. Києві, в селах – від 3,6% у Чернігівській до 13,7% в Одеській області.

Мінімальні темпи зниження смертності спостерігались у Миколаївській, Кіровоградській, Луганській і Тернопільській областях – від 7,0% до 8,2%. При цьому смертність чоловіків зменшилась більш високими темпами.

Зниження смертності від основної причини смерті – хвороб системи кровообігу – в середньому по Україні було незначним – на 6,2% (за шість років), у містах – на 5,2%, у селах – на 6,2%. Більше знизилась смертність серед чоловіків (на 9,6%), ніж серед жінок (на 3,6%). У регіонах темпи зниження були різними: максимальними – в Житомирській, Одеській, Харківській, Львівській, Київській областях (на 12,6–9,9% відповідно); мінімальними – в Полтавській, Кіровоградській, Рівненській, Волинській, Закарпатській (на 3,4–4,4%). у трьох областях рівень смертності зріс: у Миколаївській – на 17,8%, Запорізькій – на 16,1%, Івано-Франківській – на 0,8% (табл. 2).

Серед чоловіків рівень смертності від цієї причини смерті найбільш значно знизився в Житомирській – на 15,9% (серед сільських чоловіків – на 18,6%), Київській – на 14,6% (серед сільських чоловіків – на

15,5%), Харківській – на 14,0% (серед міських чоловіків – на 16,1%) областях.

Смертність від новоутворень за 6 років майже не змінилась у середньому по Україні. Водночас, достовірне зниження спостерігалось у таких областях, як Волинська (на 9,7%), Рівненська (на 7,2%), Одеська (на 6,6%), Чернівецька (на 6,1%) і Херсонська (на 5,5%), (табл. 3).

Більше знизився рівень смертності серед чоловіків, більш значно – серед міських чоловіків у Рівненській області (на 16,5%) і серед сільських чоловіків в Одеській (на 19,0%). Водночас, смертність від новоутворень значно зросла в Харківській області (на 25,9%, серед сільських чоловіків – на 29,5%, сільських жінок – на 30,7%, міських чоловіків – на 29,0%, міських жінок – на 20,7%).

Найбільш значно знизився рівень смертності від зовнішніх причин смерті по Україні – на 32,8% (табл. 4). Максимальні темпи зниження зафіксовано в Чернігівській (на 37,5%), Дніпропетровській та Полтавській (по 36,6%), Одеській (36,4%) областях і м. Києві (на 38,7%, серед чоловіків – на 40,4%). Смертність серед міських чоловіків значно знизилась у Полтавській (на 41,9%), Чернігівській (на 40,0%) та серед сільських жінок у Полтавській області (на 39,7%).

Менші темпи зниження рівня смертності зареєстровано в західних областях – Івано-Франківській,

Таблиця 2

Темпи зниження рівня смертності населення в регіонах України від хвороб системи кровообігу за 2006–2011 рр. (%)

Територія	Міські поселення та сільська місцевість			Міські поселення			Сільська місцевість		
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки
<i>Середньоукраїнський рівень</i>									
Україна	6,2	9,6	3,6	5,8	9,2	3,1	6,2	9,9	3,3
<i>Максимальні темпи зниження</i>									
Житомирська	12,6	15,9	10,0	8,8	11,8	6,2	14,3	18,6	11,1
м. Київ	11,2	14,5	8,3	11,2	14,5	8,3	х	х	х
Одеська	10,9	12,3	9,8	8,1	9,5	6,9	13,8	15,6	12,5
Харківська	10,7	14,0	8,2	12,8	16,1	10,3	3,8	7,3	1,1
Львівська	10,0	15,4	6,9	7,3	12,1	2,8	12,1	14,9	9,8
<i>Мінімальні темпи зниження</i>									
Полтавська	3,4	5,8	1,5	1,0	+0,2	1,9	4,6	11,1	+0,4
Кіровоградська	3,6	2,9	4,1	2,8	4,0	1,8	4,1	1,1	6,3
Рівненська	4,0	10,3	+1,5	4,9	12,9	+3,2	3,2	8,7	+1,4
Волинська	4,2	5,2	3,5	3,4	5,2	2,1	3,9	4,6	3,3
Закарпатська	4,4	8,4	0,6	4,8	7,8	1,9	4,2	8,8	+0,1

Таблиця 3

Темпи змін рівня смертності населення в регіонах України від новоутворень за 2006–2011 рр. (%)

Територія	Міські поселення та сільська місцевість			Міські поселення			Сільська місцевість		
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки
<i>Середньоукраїнський рівень</i>									
Україна	+0,8	0,3	+2,2	+2,1	+1,6	2,9	2,5	4,1	0,5
<i>Максимальні темпи зниження</i>									
Волинська	9,7	10,7	8,2	7,0	6,8	7,2	13,3	15,2	11,2
Рівненська	7,2	8,9	4,9	9,8	16,5	0,7	4,8	1,6	9,2
Одеська	6,6	11,1	1,0	2,9	7,2	+2,0	15,0	19,0	9,4
Чернівецька	6,1	3,3	9,7	6,7	1,5	12,4	5,6	4,4	7,7
Херсонська	5,5	5,8	5,1	6,1	6,6	5,5	4,7	4,6	4,8
<i>Максимальні темпи зростання</i>									
Харківська	+25,9	+29,1	+22,5	+24,9	+29,0	+20,7	+30,3	+29,5	+30,7
м. Севастополь	+10,9	+5,3	+16,9	+10,1	+5,4	+15,1	+27,3	+3,3	+71,7
Житомирська	+4,5	+3,4	+6,0	+6,9	+7,1	+6,8	+1,5	0,2	+4,0
Запорізька	+3,2	+1,9	+4,6	+2,1	+2,3	+2,0	+6,8	+0,7	+15,6
Донецька	+2,9	1,3	+8,1	+3,8	0,0	+8,3	5,5	12,1	+5,7

Таблиця 4

Темпи зниження рівня смертності населення в регіонах України від зовнішніх причин смерті за 2006–2011 рр. (%)

Територія	Міські поселення та сільська місцевість			Міські поселення			Сільська місцевість		
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки
<i>Середньоукраїнський рівень</i>									
Україна	32,8	33,0	32,0	34,8	35,2	33,0	28,9	29,0	29,8
<i>Максимальні темпи зниження</i>									
м. Київ	38,7	40,4	32,0	38,7	40,4	32,0	x	x	x
Чернігівська	37,5	38,0	35,3	39,0	40,0	33,9	34,3	34,5	34,9
Дніпропетровська	36,6	38,9	27,6	38,9	41,9	27,8	27,4	27,9	26,6
Полтавська	36,6	37,2	34,9	36,8	38,6	28,9	35,8	35,3	39,7
Одеська	36,4	36,9	35,1	37,5	38,0	36,2	34,5	35,2	33,2
<i>Мінімальні темпи зниження</i>									
Житомирська	23,4	20,9	32,7	26,7	23,4	38,1	19,4	18,1	26,5
Івано-Франківська	24,9	25,9	19,8	38,3	37,2	41,5	15,8	18,7	+3,1
Луганська	25,9	26,4	23,9	26,9	26,7	26,9	20,3	24,6	3,9
Закарпатська	26,1	23,2	34,0	29,8	26,3	37,9	23,7	21,4	31,0
Чернівецька	26,1	24,2	34,0	36,5	33,7	46,8	17,9	17,0	23,2

Закарпатській, Чернівецькій, особливо серед сільських чоловіків і жінок.

Висновки

1. Останніми роками (2006–2011 рр.) в демографічній ситуації спостерігалися позитивні зрушення, зокрема, знизився рівень смертності населення України на 10,3%, серед чоловіків – на 13,9%, жінок – на 6,5%. У регіонах найбільше зниження зафіксовано в Одеській, Київській, Чернігівській та Житомирській областях.
2. Рівень смертності від хвороб системи кровообігу знизився по Україні на 6,2%, більш значно – серед чоловіків (на 9,6%), а також у Житомирській, Одеській, Харківській та Львівській областях (на 12,6–10,0% відповідно), більше – серед чоловіків (на 15,9–14,0%).
3. Смертність населення від новоутворень по Україні була майже на однаковому рівні. у регіонах зміни

були різними: у Волинській, Рівненській, Одеській, Чернівецькій, Херсонській зареєстровано зниження на 9,7–5,5%, а в Харківській області – зростання на 25,9%, у м. Севастополі – зростання на 10,9%.

4. Найбільш значні темпи зниження рівня смертності населення України зафіксовано від зовнішніх причин смерті – на 32,8%, особливо значно серед чоловіків. у таких областях, як Дніпропетровська, Чернігівська, Полтавська, Одеська, воно становило 41,9–38,0% відповідно.

Перспективи подальших досліджень

З метою позитивних зрушень щодо рівня смертності населення в Україні, як свідчить досвід постсоціалістичних країн Східної Європи, на державному рівні слід провести ефективну політику в сфері охорони здоров'я, яка реалізується в контексті загальної соціальної політики, практичної діяльності МОЗ та інших відомств, від роботи яких залежить стан здоров'я населення.

Список літератури

1. *Вишневикий А. Г.* Демографическая ситуация / А. Г. Вишневикий, В. И. Сакевич, Е. М. Щербакова // *Здоровье России : Атлас* / под ред. Л. А. Бокерия. – 5-е изд. – М. : НЦССХ им. А. Н. Бакулева РАМН, 2009. – С. 5–30.
2. *Герасименко Н. Ф.* Сверхсмертность населения – главная демографическая проблема России в контексте европейских тенденций здоровья / Н. Ф. Герасименко // *Здравоохранение Рос. Федерации*. – 2009. – № 3. – С. 10–13.
3. *Клупт М.* Демография регионов Земли / М. Клупт. – СПб., 2008. – 247 с.
4. *Слабкий Г. О.* Вплив системи охорони здоров'я та міжсекторальної взаємодії на зниження смертності населення України / Г. О. Слабкий, Л. А. Чепелевська, О. В. Любінець // *Лікарня в XXI столітті: управління та організація медичної допомоги : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 5–6 червня 2008 р.* – К., 2008. – С. 85–89.
5. *Султанаева З. М.* Демографическая политика на региональном уровне / З. М. Султанаева // *Проблемы соц. гигиены, здравоохранения и истории медицины*. – 2011. – № 5. – С. 3–6.
6. *Сучасна медико-демографічна ситуація в Україні* / Л. А. Чепелевська, О. М. Орда, О. П. Рудницький, О. В. Любінець // *Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2010 рік : монографія* / за ред. О. В. Аніщенко. – К., 2011. – С. 10–33.

Дата надходження рукопису до редакції: 27.03.2013 р.

Динамика смертности населения Украины на современном этапе: региональный аспект

Л.А. Чепелевская, Ю.Б. Ященко (Киев)

Изучены закономерности снижения уровня смертности населения Украины за шесть лет в зависимости от пола, типа поселения и региона в зависимости от основных причин смерти.

Ключевые слова: смертность, пол, тип поселения, регион.

Dynamics of mortality of Ukrainian population at the present stage: regional aspect

L.A. Chepelevska, Yu.B. Yaschenko (Kyiv)

Laws of mortality reduction of Ukrainian population for six years depending on gender, type of settlement and region as a function of the main causes of death have been studied.

Key words: mortality, sex, settlement type, region.